

УДК 657

Мельник Н.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг
Тернопільського національного економічного університету

ІСТОРИЧНІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ

HISTORICAL AND INTERNATIONAL ASPECTS OF FOREIGN EXCHANGES ACCOUNTING

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто еволюцію світової валютної системи. Простежено історичний розвиток підходів до обміну іноземних валют та методики їх відображення в системі обліку. Вивчено основні міжнародні методи перерахунку (переведення) іноземної валюти, визначено їх переваги та недоліки. Виявлено та проаналізовано взаємозв'язок між МСБО 21 та стандартами обліку у США та Великобританії. Досліджено дефініцію «перерахунок валюти» та запропоновано її пояснення.

Ключові слова: валюта, перерахунок валюти, іноземні операції, валютні курси, міжнародні стандарти.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена эволюция мировой валютной системы. Прослежено историческое развитие подходов к обмену иностранных валют и методики их отражения в системе учета. Изучены основные международные методы пересчета (перевода) иностранной валюты, определены их преимущества и недостатки. Выявлена и проанализирована взаимосвязь между МСБУ 21 и стандартами учета в США и Великобритании. Исследована дефиниция «перерасчет валюты» и предложено ее пояснение.

Ключевые слова: валюта, пересчет валюты, иностранные операции, валютные курсы, международные стандарты.

ANNOTATION

The article reviews the evolution of the global monetary system. It traces the historical development of the foreign exchange approaches and methods of their reflection in the accounting system. Studied the basic terms of international methods of foreign currency translation, identified their strengths and weaknesses. Discovered and analyzed the relationship between IAS 21 and the accounting standards in the US and UK. Studied the definition of «foreign currency translation» and suggested its explanation.

Keywords: currency, foreign currency translation, foreign operations, foreign exchange rates, international standards.

Постановка проблеми. За останні 20 років світова торгівля розвивалася під впливом багатьох факторів, у тому числі досягнень в області інформаційних технологій, зростаючого членства країн у Світовій організації торгівлі (СОТ), фінансової кризи, стихійних лих і геополітичної напруженості. Це призвело до волатильності цін на сировинні товари, зміни в провідних трейдерах та їх торговельних партнерах, зростаючого значення торгівлі послугами.

За даними СОТ, експорт товарів у 2014 р. у світі перевищив 18,0 трлн. дол. США, у 2015 р. зростання торгівлі очікувалося на 4,7%, у 2016 р. – на 5,0%. Питома вага топ-10 трейдерів міжнародної торгівлі становить більше половини (51%) від загального обсягу торгівлі у світі. На даний час країни Європейського Союзу, Китай та США займають лідируючі по-

зиції на ринку світової торгівлі (починаючи з 2004 р.) [10].

Наведена вище статистична інформація доводить те, що багато компаній беруть участь в угодах, які перетинають національні кордони, тому ділові партнери повинні домовлятися про валюту, в якій врегульовуватиметься угода. Як правило, це буде валюта або покупця, або продавця, але іноді такі операції можуть здійснюватися у валюті іншої країни. При цьому застосовується терміни «міжнародна», «наднаціональна» або «світова» валюта, тобто валюта, яка використовується для транзакцій на міжнародному рівні, без установлених меж.

За умови використання будь-якого зі способів розрахунку експортери, які отримують оплату в іноземній валюті, або імпортери, які сплачують заборгованість в іноземній валюті, матимуть справу з необхідністю перерахунку валюти в національну валюту або валюту звітності.

Обліковий аспект даної проблеми пов'язаний із необхідністю достовірного визнання та перерахунку як кредиторської, так дебіторської заборгованості, а також окремих операцій, статей балансу з урахуванням курсу національної валюти та його коливаннями на різну дату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розв'язання проблем обліку іноземної валюти науковці та практики підходили по-різному, з урахуванням еволюції валютної системи, розвитку і потреби як національних, так і міжнародної економіки, змін, які відбувалися у світовому господарстві та економічних відносинах. При цьому операції з іноземною валютою та особливості їх відображення в системі обліку розглядаються з двох точок зору: по-перше, як операції, що здійснюються фінансовими установами (переважно банками), даний аспект знайшов відображення у працях Крамаренко Я.Ю., Литвин Н.Б., Максименко А.В., Ретюнських О.Б., Стадник Г.П. та ін.; по-друге, як операції у сфері зовнішньоекономічних відносин, учасниками яких є суб'єкти господарювання, і цю проблему досліджували Бенько І.Д., Галещук С.М., Жиглей І.В., Жидеєва Л.І., Коблянська Г.Ю., Костюченко В.М., Левицька С.О., Степаненко О.І., Сисюк С.В., Рура О.В. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність

великої кількості наукових досліджень із даного напрямку та їх результативність, частина проблем щодо методів обліку іноземної валюти в контексті міжнародного досвіду та особливості перерахунку валюти залишилися невирішеними.

Мета статті полягає у дослідженні історичних аспектів обліку іноземної валюти та узагальненні міжнародного досвіду обліку операцій з іноземною валютою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порядок відображення операцій в іноземній валюті знаходиться під впливом законодавчого та нормативного регулювання, визначається низкою нормативних документів, регламентується, контролюється на рівні державних органів. Еволюція світової валютної системи умовно поділяється на три етапи:

I – золотий стандарт, або Паризька валютна система;

II – золотовалютний стандарт, або Бреттон-Вудська валютна система;

III – Ямайська система плаваючих валютних курсів.

Кожен з етапів характеризувався певними особливостями використання іноземних валют та впливав на методику обліку операцій з їх застосуванням.

Система золотого стандарту почала застосовуватися в Англії з 1816 р., у США – з 1837 р., Німеччині – з 1875 р., Франції – з 1878 р. Дана система базувалася на кількох простих принципах. Зокрема, кожна валюта визначалася вагою золота, а її конвертованість забезпечувалася як усередині, так і за межами країни. Золото застосовувалося як засіб платежу, золоті зливки вільно обмінювалися на будь-яку валюту, а золото вільно експортувалося й імпортувалося на міжнародних ринках, створюючи взаємозалежність між валютним ринком і ринком золота.

Обмінний валютний курс національної валюти розраховувався на основі співвідношення її золотого вмісту, який устанавлювався державою. Політика регулювання та валютного контролю полягала у забезпеченні стабільності валюти та її зовнішньої рівноваги.

Вважається, що саме система золотого стандарту відіграла важливу роль у процесі розвитку міжнародних торговельних відносин та інтернаціоналізації виробництва, оскільки забезпечила загальність світових грошей, їх повну конвертованість, стійкість купівельної спроможності валюти та валютних курсів, а також автоматичне урівноваження платіжних балансів окремих держав, стабільність світових цін [4, с. 47–48]/

Під час кризи 30-х років XX ст. країни почали поступово відмовлятися від системи золотого стандарту, запровадили валютні обмеження і валютний контроль, зовнішня конвертованість валют у золото збереглася у центральних банках США, Великої Британії, Франції. У цей час на основі національних валютних систем почи-

нають утворюватися стерлінговий (1931 р.), доларовий (1933 р.) і золотий (1933 р.) валютні блоки.

Валюти країн – членів блоку та їх курс прив'язувались до валюти країни-лідера, яка застосовувалася у переважній більшості розрахунків. Винятком був валютний блок, членами якого були країни, що прагнули зберегти золотий стандарт. Під час Другої світової війни всі валютні блоки розпалися [4, с. 35].

Система золотовалютного стандарту, або Бреттон-Вудська система, офіційно створена на Міжнародній валютно-фінансовій конференції ООН, яка проходила в 1944 р. у США. На цій конференції були встановлені основні правила організації світової торгівлі, валютних, кредитних і фінансових відносин, також засновані МВФ і МБРР. Суть Бреттон-Вудської системи полягала у введенні золотодевізного стандарту, який базувався на золоті та двох резервних валютах – доларі США і фунті стерлінгів. Курс валют та їх конвертованість почали розраховувати на основі фіксованих валютних паритетів, відображених у доларах. При цьому курс валют міг відхилитися від паритету лише в певних межах: $\pm 1\%$ – за Статутом МВФ та $\pm 0,75\%$ – за Європейською валютною угодою. Невдоволеність Бреттон-Вудською валютною системою викликала в академічних та правлячих колах велику кількість проєктів валютної реформи, які базувалися на ідеї створення колективної резервної валюти та випуску світової валюти, забезпеченої золотом і товарами [1, с. 101–102].

У січні 1976 р. на конференції МВФ у Кінгстоні (Ямайка) було офіційно засновано Ямайську валютну систему, яка передбачала плаваючі обмінні курси і багатовалютний стандарт. Дана система заснована не на одній, а на декількох ключових валютах, а монетний паритет золота було скасовано. Основним засобом міжнародних розрахунків стала вільно конвертована валюта, при цьому курс валют формується під впливом попиту і пропозиції, а меж коливань валютних курсів не існує.

Сучасна валютна система заснована на багатовалютному стандарті і плаваючих курсах, а кожна країна самостійно обирає режим валютного курсу, який заборонено виражати через золото. МВФ спостерігає за політикою країн щодо валютних курсів, а країни – члени МВФ повинні уникати вільного маніпулювання валютними курсами [1, с. 103].

У результаті існування такої системи відбулися значні перегрупування між валютами різних країн протягом відносно короткого періоду часу. Отже, валютна система стала гнучкою, але дуже нестійкою, при цьому багато держав так і не змогли виробити валютну політику, котра б забезпечила їм стійкий економічний розвиток.

Валюти основних гравців на міжнародному рівні купуються і продаються на світових ринках. Учасниками обмінних операцій є банки, валютні дилери, комерційні підприємства, при-

ватні особи та професійні трейдери. Надаючи можливості для покупців і продавців валюти, валютний ринок полегшує здійснення міжнародних платежів, дає змогу купувати або продавати в кредит, а також забезпечує певний захист від ризиків, пов'язаних із нестійкістю валютних цінностей.

Водночас із розвитком підходів до обміну іноземних валют у різних країнах світу розроблялися і методики їх відображення в системі обліку (табл. 1).

Таблиця 1

Методи перерахунку іноземної валюти

Світові валютні системи	Методи перерахунку іноземної валюти
Золотий стандарт, або Паризька валютна система	Оборотний/необоротний метод (Current/Noncurrent Method)
Золотовалютний стандарт, або Бреттон-Вудська валютна система	Часовий метод (Temporal Method) Монетарний/немонетарний метод (Monetary/Non-monetary Method)
Ямайська система плаваючих валютний курсів	Метод поточного курсу (курсу закриття) (Current Method)

Джерело: власна розробка

Першим офіційним документом із регулювання обліку іноземних операцій став Бюлетень № 92 під назвою «Валютні втрати», випущений у 1931 р. Американським інститутом бухгалтерів. Даний документ містив опис оборотного/необоротного методу перерахунку, згідно з яким поточні активи і зобов'язання іноземного дочірнього підприємства перераховуються в національну валюту з використанням поточного обмінного курсу, тоді як всі необоротні, або довгострокові активи і зобов'язання – за історичним обмінним курсом. Разом із тим щодо перерахунку вартості основних засобів Комітет Американського інституту бухгалтерів уважав, що основні засоби призначені не для продажу, а для використання в діяльності іноземної дочірньої компанії, отже, вартість цих активів не змінюється залежно від валютних курсів [9, с. 801].

Суттєві недоліки оборотного/необоротного методу стали очевидними в 1933 р., коли застосування методу, як правило, призводило до визнання і відображення доходів від курсових різниць замість утрат. На думку Кубіна К.В., існуючі на той час методи перерахунку валюти були розроблені поспіхом, без належних теоретичних розробок, а лише спираючись на практичний досвід [11, с. 11–12]. Проте, як зазначає Костюченко В.М., у 70-х роках минулого століття велика кількість компаній дотримувались саме даного методу [2, с. 317].

Монетарний/немонетарний метод (Monetary/Nonmonetary Method) уперше було запроваджено в 1950 р. та оприлюднено Національною асоціацією бухгалтерів (National Association of Accountants, NAA) в 1960 р. Монетарні ак-

тиви та зобов'язання перераховувалися за поточним курсом, тоді як немонетарні активи й зобов'язання – за історичний курсом.

Рада Інституту дипломованих бухгалтерів Англії та Уельсу і Комітет з Досліджень та Публікацій Інституту дипломованих бухгалтерів Шотландії в 70-х роках ХХ ст. запропонували використовувати метод поточного курсу (Current Method). На противагу британському методу Американський інститут сертифікованих бухгалтерів (American Institute of Certified Public Accountants, AICPA) у 1972 р. рекомендував американським компаніям часовий метод (Temporal Method), який ґрунтується на твердженні, що перерахунок (переведення) лише змінює одиницю виміру, а не те, що вимірюється [2, с. 318].

За класифікацією, запропонованою Чої Ф. та Мііком Г., методи перерахунку валюти поділяються на дві групи: методи єдиної валютної ставки (Single Rate Method) та методи множинної валютної ставки (Multiple Rate Methods). До першого типу належить метод поточного курсу, або курсу закриття, друга група охоплює кілька методів, відповідно до яких під час валютного перерахунку використовуються різні комбінації історичного курсу та курсу під час закриття, а саме: оборотний/необоротний метод, монетарний/немонетарний метод та часовий метод [7, с. 178].

Згідно з класифікацією Грея С.Дж., на даний час історично сформувалися два підходи до перерахунку іноземної валюти: 1) метод поточної ставки (всі активи і зобов'язання перераховуються за поточним обмінним курсом); 2) монетарний/немонетарний метод (лише грошові активи і зобов'язання перераховуються за поточним обмінним курсом). Різновидом монетарного/немонетарного методу є часовий метод [2, с. 217].

Проект міжнародного стандарту 21 «Облік валютних операцій та перерахунок фінансової звітності в іноземній валюті» вперше був розроблений у 1977 р., а прийнятий у новій редакції «Облік впливу змін валютних курсів» – у 1983 р.

Протягом багатьох років МСБО 21 давав змогу застосовувати часовий метод і метод поточного курсу під час перерахунку фінансової звітності, оскільки вважалося, що обидва методи дають змогу враховувати особливості та різноманітність національних облікових практик. У даному разі спостерігався взаємовплив британо-американської та міжнародної систем обліку, який також відобразився у національних стандартах США та Великобританії.

Облік операцій з іноземною валютою у США з 1981 р. регулюється стандартом «Перерахунок іноземної валюти» (FAS 52 Foreign currency translation), який було прийнято замість попереднього стандарту FASB Statement No. 8 Accounting for the Translation of Foreign Currency Transactions and Foreign Currency Financial Statements. У загальному, FAS 52 аналогічний за своїми підходами щодо обліку

іноземної валюти до МСБО 21, хоча окрема термінологія і рекомендації відрізняються.

У Великобританії в 1983 р. було прийнято стандарт «Перерахунок іноземної валюти» (SSAP 20 Foreign Currency Translation). У зв'язку з упровадженням МСФЗ в Європейському Союзі для лістингових компаній було розроблено окремий стандарт «Вплив змін валютних курсів» (FRS 23 The effects of changes in foreign exchange rates). Зазначимо, що з 1 січня 2015 р. усі попередні стандарти (включаючи також ті, які стосувалися валютних операцій), були вилучені та замінені новими Стандартами фінансової звітності, які застосовуються у Великобританії та Ірландії (FRS 102 The Financial Reporting Standard applicable in the UK and Republic of Ireland).

Проводячи паралелі між стандартами обліку в США та Великобританії, МСБО 21 можна розглядати як приклад процесу конвергенції міжнародних стандартів. Разом із тим, на думку окремих науковців, даний стандарт є яскравим прикладом домінування саме британо-американської системи обліку у формуванні МСФЗ [12, с. 190–191].

Зазначимо, що в публікаціях та результатах досліджень, які стосуються обліку іноземної валюти, відсутня дефініція «перерахунок валюти», хоча дане поняття використовується як науковцями та практиками, так і в нормативних документах. Зокрема, МСБО 21 стосується:

- операцій та залишків в іноземних валютах;
- перерахунку (переведення) результатів та фінансового стану закордонних господарських одиниць;
- перерахунку (переведення) результатів та фінансового стану суб'єкта господарювання у валюту подання.

Обмін валюти, її конвертація є фізичним обміном однієї валюти на іншу, тоді як перерахунок валюти означає лише зміну оцінки певних об'єктів в грошовому вираженні. Під час перерахунку ціна одиниці однієї валюти виражається у вартості іншої із застосуванням певного валютного курсу. Необхідність застосування різноманітних методів перерахунку операцій та об'єктів обліку, вартість яких відображена в іноземній валюті, зумовлена використанням принципу єдиного грошового вимірника, який забезпечує єдність підходів до вимірювання та відображення об'єктів в обліку та звітності [6, с. 67].

Отже, виникає необхідність вимірювання (відображення) іноземної валюти – це процес, за допомогою якого суб'єкт господарювання відображає операції, які визначаються (чи потребують розрахунків) в іноземній валюті, у функціональній валюті. Водночас перерахунок іноземної валюти – це процес вираження фінансової звітності закордонних господарських одиниць у валюті подання (валюті звітності).

Висновки. Еволюція світової валютної системи суттєво вплинула на розвиток методів обліку операцій в іноземних валютах, перерахунок

(переведення) результатів і фінансового стану закордонних господарських одиниць. Особливості історичного розвитку підходів до використання іноземних валют у різних країнах світу зумовили виникнення та практичне застосування оборотного/необоротного, часового, монетарного/немонетарного методів та методу поточного курсу (курсу закриття).

МСБО 21 протягом всього періоду його застосування давав змогу застосовувати такі методи обліку операцій в іноземній валюті та перерахунку фінансової звітності, які давали можливість урахувати особливості та різноманітність національних облікових практик. У даному разі спостерігався тісний взаємозв'язок між британо-американською та міжнародною системами обліку. Проводячи паралелі між історичним розвитком міжнародних стандартів та стандартів обліку в США та Великобританії, можна припустити, що подальша конвергенція МСФЗ сприятиме поступовому зближенню методів обліку іноземної валюти та перерахунку фінансової звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини : [навч. посіб.] / І.В. Амеліна, Т.Л. Попова, С.В. Владимиров. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.
2. Лучко М.Р. Облік зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посіб.] / М.Р. Лучко, Н.Г. Мельник, С.В. Сисюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 355 с.
3. Мозговий О.М. Міжнародні фінанси : [навч. посіб.] / О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, Т.В. Мусієць. – К. : КНЕУ, 2005. – 557 с.
4. Патица Н.І. Міжнародні валютно-кредитні відносини : [навч. посіб.] / Н.І. Патица. – К. : Знання, 2012. – 566 с.
5. Сисюк С.В. Курсові різниці та балансова вартість іноземної валюти: особливості обліку та визначення / С.В. Сисюк, І.Д. Бенько // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – Вип. 25(1). – С. 66–70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2010_25\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2010_25(1)_17).
6. Choi Frederick D.S. International Accounting / Frederick D. S. Choi, Gary K. Meek. – Pearson Prentice Hall: Business & Economics, 2005. – 503 p.
7. Gray S.J. International Accounting and Transnational Decisions / S.J. Gray–Burlington : Elsevier Science, 2014. – 512 p.
8. International financial statement analysis / Thomas R. Robinson, Hennie van Greuning, Elaine Henry, Michael A. Broihahn. – John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2009. – 818 p.
9. International Trade Statistics 2015, available at: <http://www.wto.org/statistics>
10. Kubin Konrad W. Accounting for foreign currency translation: current problems in historical perspective / Konrad W. Kubin // The Accounting Historians Journal. – Vol. 2, No. 1/4 (Winter-Fall 1975), pp. 11-16., available at: <http://www.jstor.org/stable/40697360>.
11. Roberts Clare B. International Corporate Reporting: A Comparative Approach / Clare B. Roberts, Pauline Weetman, Paul Gordon. – Pearson Education: Business & Economics, 2008. – 676 p.